

negatív karrierjét is felmutatja, egészen a kizárólag valerianaceppokban gondolkodó orvosig.

Pogány Judit és Koltai Róbert reflexből, ösztönből tudja Polina Andrejevna-t és Szorint; a „kaposváriság” általuk is teremtett és ma már szokott szintjén játszanak.

És mert minden Csehov-előadás társadalomrajz és tömény politika – a tragédia most kicsike itt. De hogy nem áll magában, azt jól tudhatni: Nyinák, Trepljovok masíroznak Arkagyinák és Trigorinok nyomában.

A kolorit – borús. Nemcsak Nyina ruhái sötétülnek felvonásról felvonásra, hanem Mása feketéje is egyre feketébb, a nappal is éjszakába vált. Vágó Nelly jelmezei gyászosabbak, egyszersmind érzelmesebbek, mint az előadás atmoszférája általában. Ács nem sajnálja meg Csehov figuráit. Igaz, Csehov sem.

Nem katartikus, nem revelatív – pusztán remek, kivételesen jó előadás a kaposvári Sirály. S hogy nem katartikus, nem is revelatív – a már említettek mellett alapos oka annak, hogy remek, kivételesen jó.

CSÁKI JUDIT

Eörsi István: Sírkő és kakaó

Két dolgot bizonyosan rossz szemmel néztek 1968-ban a kulturális (és a mögöttük álló) hatóságok: egy 1956-os ügyei miatt börtönviselt és a megbánásnak nyomát sem mutató író, valamint a Nyugat-Európából frissen beszivárgott abszurd drámát, amely köztudottan minden fonák és képtelen jelenség általánosítására hajlik. Eörsi István személye és a művében tükröződő hatás mindkét kritériumot kimerítette. Ráadásul a szerző a rejtőzés technikáit mesterien alkalmazó kollégáival ellentétben még csak véka alá sem rejtette mondanóját, s volt kritikus, aki az elmismásolás technikáit mesterien alkalmazó kollégáival ellentétben, még néven is nevezte. Csodák csodája: mégsem történt semmi. Igaz, a csöpp Thália Stúdió, maroknyi nézőjével, rövid szériájával, eléggé ártalmatlan közeg volt; Eörsit meg, a maga derűs rettenthetlenségében, soha nem érdekelte, hogy neve mellé éppen hányadik rosszpont kerül. Ám meglehet: a darabnak maradandóbb hatása lehetett volna (akár egy betiltás is növelhette volna dinamikáját), ha jobb.

Mint egyetértő tagja ama testületnek, amely kétszer egymás után tett meg Eörsi-dramát – a *Kihallgatást*, majd *Az interjút* – az évad legjobb magyar újdonságává, visszatekintve nyugodt lélekkel mondom ki: a *Sírkő és kakaó* legfőbb érdeme a tartalmi és formai bátorság; a művészi eredmény már kétségesebb. Gyakran idézték már Martin Esslint, az abszurd dráma nagy teoretikusát, aki szerint a műfaj alapja egy kép, s a játékidő csak annyi lehet, amennyi a kép színpadi kifejtéséhez szükséges. Ez a kép lehet homályos, titokzatos, többértelmű – de zavaros soha. A *Sírkő és kakaó* alapképe egyfelől nem elég „tiszta”, másfelől kifejtése nem elég ökonomikus – túl sok elem szüremkedik be egyéb műfajokból, a hagyományos vígjátéktól a nem túl eredeti, bemondásokon alapuló kabarétréfáig.

Bizonyos távlatból nézve az alapkép tisztának tűnhet: özvegy Toronyné, a szállásadó és

eltartott személyében a Hatalom áll szemben eltartóival és foglyaival, a Piti házaspárral, akiket a hosszú rabság testben-lélekben-szellemben annyira eltorzított, hogy a meccs eleve lefutott. A klasszikus abszurd azonban – akár a nyugati, akár a bizonyos értelemben sokkal konkrétabb keleti, pontosabban lengyel – bölcsen óvakodott a túlzott konkretizálástól; a szemben álló erők absztraktabb régiókban lebegnek, értelmezési körük szándékosan levegős. Eörsi viszont túlontúl is jól ismert, a Patyolat és a KÖZÉRT szintjén álló szituációt választott, amelynek két pólusához közhelyes, de attól nem kevésbé igaz képzetek tapadnak: az eltartási szerződés jellegzetes szocialista vívmányát, amelyben a gondoskodó álarcában fellépő otthontalanok bár tulajdonnal bíró, de idős és kiszolgáltatott ápoljuk halálában érdekeltek, és erkölcsileg szinte mindegy, hogy e fejleményt csak forrón áhítják-e, avagy tevékenyen – „négy száz kilencvenkilenc módon” – elő is mozdítják bekövetkeztét. Vagyis olyan szituációról van szó, amelyben mindkét fél egyként szárandó, s egyként áldozata egymásnak, valamint – elsősorban – a Hatalomnak. Eörsi lazán nem vesz tudomást e konstellációról, amikor az Öregasszonyt teszi meg a Hatalom képviselőjének, s bár ezt szuggesztíven viszi végbe, a képlet mégis kényszeredett marad.

A *Sírkő és kakaó*, ha szabad így mondani, tehát túlságosan „alacsonyról” indít, s ehhez képest túl „magasan” köt ki: az utalások arra a világméretű összeesküvésre – a tokiói kuplerájközponttól a Nyomozók Nemzetközi Tapasztalatcsere Tanácsáig –, amelyek az Öregasszony egyik reprezentatív láncszeme, ismét csak túl konkrétak, de egyszersmind értelmezhetetlenek. S végül, az eddig elmondottaktól bizonyára nem függetlenül, a színpadi idő sokkal hosszabb, mint amennyi az alapkép kibontásához szükségeltetné, s ezért megtelik esetleges töltőanyagokkal. A rendőrnő–postás házaspár például a maga hosszú jeleneteivel maga az esetlegesség; talán szokványosabb, de adott esetben hitelesebb megoldás lett volna, ha Pitiék kimúlása után – ismét Pitiék pítiznek az eltartás jogáért. (Ionesco sem hozza be *A lecke* végén az újabb tanítványt.) Mint ahogy az is esetleges, hogy az orvos javasolta 499 öregasszonyirtási receptből miért éppen a látott négyet-ötöt próbálják ki Pitiék, miért nem többet vagy kevesebbet, s miért éppen ezeket.

Mindettől a *Sírkő és kakaó* még tartósan birtokolhatná a maga drámatörténeti helyét részben az innen sokkal impozánssabb magaslatoakra jutott drámaíró első s igazán nem jelentéktelen műveként, részben a korán kihunytt kelet-európai abszurd egyik úttörőjeként, részben pedig a totalitárius rendszert lassan, de biztosan aláaknázó színházi akciósorozat egyik fontos mozzanataként. Gyengeségei most az egri repríz kapcsán kerültek reflektorfénybe, s itt született meg a válasz arra a kérdésre is, amelyet Eörsi a műsorfüzetben tömören s reménykedve megfogalmaz: „Képes-e a mű olyan hangsúlyeltolódásokra, amelyek továbbra is biztosítják időszerűségét?”

Nos, a *Sírkő és kakaó*ban ugródeszkául használt jelenség: az eltartási szerződés nyomorító szindrómája változatlanul él és virul; azonban, mint tudjuk, Eörsit legkevésbé sem ez a fonák és tragikomikus szituáció izgatta. A Hatalom viszont – az a Hatalom – kimúlt. Mindamelllett a konfliktus két pólusának megvan a maga utód-élete. Új formában, de ismét jelentkezik – a szerző szavaival – az „alattvaló-utánpótlás”, és mutat életjeleket egy, a maga módján szintén az alattvalói lét és tudat monopolizáló kisajátítására törekvő Hatalom is. Mindez azonban még túlontúl embrionális állapotban van ahhoz, hogy új drámákban megragadható legyen: a régi drámák pedig, amennyiben olyan konkrétak, mint Eörsié, már nem alkalmasak ennek a

mégiscsak új minőségnek a kifejezésére. Csak egyetlen példa: az Eörsi-féle Hatalom természetrajzához szervesen hozzátartozik a részint valószínűsítő, részint művi paternalizmus (maternalizmus), amely viszont mai utódától tökéletesen idegen. Ahhoz, hogy a mű 1990 végéről sugalljon időszerű következtetéseket a nézőnek, 1968-ban kellett volna lebegőbb és tisztább parabolának születnie. (Az *orrszarvú* vagy akár Pinter *Születésnapja* például egyként időszerű volt 1968-ban és maradt 1990-ben, ott is, itt is.)

Nem tudom, mennyiben vetett számot mindezzel az *egri stúdióelőadást* rendező *Éry-Kovács András*, de végső döntését mintha hasonló megfontolások sugallták volna. Ő ugyanis a leplezetlen teatralitás jegyében komponálta meg a produkciót, amelynek van egy maradandó értéke: *M. Horváth József* Öregasszony-alakítása. (Mint tudjuk, Eörsi már darabja szövegében is javallja az ellenkező nemű szereposztást, sőt annak idején Latinovits Zoltánt álmodta a szerepbe.) M. Horváth briliáns technikájú komikus, akit azonban a hosszú vidéki pálya s a közönség egyértelmű elvárásai nemegyszer taszítottak a ripacskodás felé, olyan szerepekben, ahol ez bűnnek minősülhetett. Most, hogy Pilinszky János híres terminus technicusát, az „unalmon túli színházat” plagizáljam, a színész ripacskodáson túli színházat nyújt, amely magába olvasztja s egy magasabb minőségbe emeli a ripacskodás minden trükkjét és fogását: pokolian mulatságos és démonian félelmetes egyszerre. Egymaga képes feledtetni, hogy alapszinten kiszolgáltatott, beteg öregasszonyként szánunk is lehetne, egymaga képes a maga kövér, brokátpongyolás, toronyparókás, lamentáló-sipogó konkrétságában valóban a Hatalom – minden Hatalom – absztrakciójává terebélyesedni. Kár, hogy körülötte mindenki más kétszeresen (önmagában és M. Horváth közelségétől) terepszürke. *Simon Mari* és *Solymosi Tibor* (Pitiék) játékában csak az összehangoltság, egymás jó kiegészítése dicsérhető, *Horváth Ferenc* és *Deák Éva* viszont még pregnánsabbá teszi a postás és a rendőrnő alakjának fityegő esetlegességét, *Réti Árpád* (orvos) pedig csak arra jó, hogy átnyújtsa a vénasszonyok jobblétre szenderítésének 499 módozatáról szóló traktátust.

Eörsi önvizsgáló kérdésére tehát az előadás felemás s az író titkos reményeit mindenképp megcsaló választ ad. Igazi válasz egyvalakitől várható: magától Eörsi Istvántól. Számos jel mutat rá, hogy bízhatunk benne: előbb-utóbb előállítja a *Sírkő és kakaó* folytatását.